

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-120-6-33>

ЗМІНИ В СТРУКТУРІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА: КЛАСОВИЙ АСПЕКТ

Кушерець Т. В.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна*

Наша країна взяла курс на зміну моделі економічного розвитку – з аграрно-сировинної на інноваційно-технологічну – і перед нею постало завдання зламати тенденцію консервації технологічної відсталості і розпочати підготовку працівників під потреби високотехнологічної економіки. Більшість аналітиків вважають, що це забезпечить економічне зростання, а значить і принесе покращення у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і в сфері зайнятості. Однак, як показує досвід економічно розвинутих країн, в умовах третьої промислової революції економічне зростання зовсім не обов'язково супроводжується збільшенням кількості робочих місць. Автоматизація приводить до вищого рівня продуктивності праці, але зменшує число пропозицій на ринку зайнятості, бо йде процес заміщення не тільки рутинних, але й багатьох когнітивних завдань, а попит на спеціалістів у галузі програмування та обслуговування автоматизованих і роботизованих виробництв менший за обсяг звільнених в процесі модернізації. Технологічне безробіття ставить на повістку денну цілий ряд питань, вирішення яких не забезпечується наявними парадигмами, вимагає критичного переосмислення всієї системи суспільних відносин, глибоких роздумів стосовно ключових засад техногенної цивілізації, що знаходить своє відображення в соціально-філософських концепціях кількох останніх десятиліть.

Є достатні підстави стверджувати, що класовий аналіз повертає втрачені раніше позиції. Глобальні економічні кризи дають беззаперечні факти для заперечення твердження про те, що суперечність між найманою працею та капіталом втрачає центральне місце у системі виробничих відносин, поступаючись місцем співробітництву конструктивного характеру. Так, економічна криза 2008–2010 рр. повернула перспективу розгляду сучасних суспільств як капіталістичних або неокапіталістичних з характерними для них суперечностями та

конфліктами. Соціальні філософи лівого спрямування створили немало переконливих концепцій про незмінну сутність капіталістичної системи. Як стверджує Ф.Джеймисон, «кожен, хто вважає, що мотив користі і логіка накопичення капіталу не являються фундаментальними законами цього світу, хто переконаний, що вони не встановлюють абсолютний бар'єр та межі соціальним змінам і здійснюваним у цьому світі перетворенням, – кожна така людина живе в деякому альтернативному світі...» [1, с. 345].

Особливо актуальними стали роботи Л. Галіно, А. Горца, Р. Кастеля, Р. Коллінза, П. Розанвалона, Г. Сендінга та багатьох інших неомарксистів в яких показано, що знання, наука, технології не можуть розглядатися як самостійні чинники, за допомогою яких можна пояснити стан і трансформацію соціальних структур, адже вони є підпорядкованим моментом відносин влади і власності. Автори послідовно проводять ідею про те, що соціальна нерівність та пов'язані з нею соціальні конфлікти залежать від економічних, політичних та соціальних уявлень агентів про те, що справедливо, а що ні, від взаємовідносин між цими агентами і від колективного вибору, який із цього витікає. Соціальне розрізнення виявляється в регулярному прояві активних дій всіх зацікавлених учасників соціального протистояння.

Постіндустріальна економіка, що нині дуже швидко набуває обертів, вимагає дедалі меншої кількості людей, зайнятих як фізичною, так і інтелектуальною працею. Запропоновані неолібералами спроби представити середній клас як функціонального носія суспільних змін та інновацій виявились невинуватими у зв'язку з його «розмиванням» і тенденцією до поляризації як доходів, так і цінностей, що значно підвищує рівень соціальної напруги. З іншого боку, в лівих дискурсах середній клас переосмислюється як зникаючий спадок соціальної держави, що виражається в зростанні кількості тих, хто залежить від державних субсидій і частково зайнятих працівників. Саме ці соціальні групи стають все більш зацікавленими в соціальних змінах та реформуванні політичного порядку, а накопичення невирішених соціально-економічних проблем впливає на зростання їх політичних вимог та підтримку опозиційних перспектив. Звільнення індивідів від рутини індустріальної системи трудових відносин не зробило їх соціальне становище більш надійним і передбачуваним.

Глобалізація, скорочення кількості зайнятих в сільському господарстві та економіці, зростання сфер обслуговування, освіти, охорони здоров'я, науки і ІТ технологій, де частка зайнятих в розвинених країнах вже становить від 70 до 80%, роботизація виробництва, індивідуалізація праці привели до такого перерозподілу трудових

ресурсів, яке радикально змінило структуру ринку праці. Окрім цього, виник чисельний прошарок працівників із неповною занятістю, який за ініціативою У. Бека отримав назву «прекаріату» (від англ. *precarious* – хиткий) та на який сьогодні припадає до 40% від усієї робочої сили в розвинутих західних країнах. Є всі підстави вести мову про те, що в постіндустріальному суспільстві сформувався новий тип трудових відносин – нестабільна зайнятість. «Прекарізація трудових відносин породжує менш захищену і більш дешеву робочу силу, до складу якої попадають робітники незалежно від рівня їх освіти, кваліфікації, прибутку і статусу» [2, с. 19]. Такі нові форми трудового найму як неповна, випадкова, тимчасова та «нульова» (коли працівник у відповідності з контрактом чекає, коли роботодавець викличе його на роботу) руйнують інституційні основи класового протесту. Якщо раніше об'єднаних профспілками робітників спрямовували чітко визначені цілі, такі як підвищення заробітної плати, скорочення робочого тижня, покращення умов праці тощо, то тепер нетипово зайняті робітники позбавлені можливості чітко артикулювати свої вимоги. На думку більшості аналітиків, нестійка зайнятість стала сприятливим ґрунтом для зростання соціальної нерівності, а особливості становища прекаріату роблять його здатним піддаватися на гасла популізму, що перетворює його в «новий небезпечний клас» [5].

Становище прекаріату поставило сучасні західні суспільства перед необхідністю вирішення «нового соціального питання», виступаючи своєрідною аналогією пауперизму в першій половині XIX ст. Як зазначає Р.Кастель, нетипова зайнятість виконує дві важливі функції в постіндустріальному суспільстві: по-перше, допомагає розвантажити державу в сфері соціального забезпечення, витрати якої значно зросли в результаті виконання програм, пов'язаних з масовою міграцією, та, по-друге, знижує рівень безробіття. Державі стає все складніше «виконувати ті завдання, що стоять перед нею, в тій ... безболісній формі, в якій вона робила це в період економічного зростання» [3, с.457-458]. Шляхом змін у трудовому законодавстві вона розширює межі маніпулювання робочою силою з боку бізнесу та, навпаки, обмежує доступ нестабільно зайнятого населення до ресурсів суспільства. Правлячий клас зацікавлений в перенесенні частини найманої робочої сили в сферу відповідальності бізнесу, створюючи при цьому ілюзію масової зайнятості населення та водночас потураючи тій частині працюючих, які невдоволені витратами на тих, хто перебуває на державному утриманні.

У соціологічних теоріях процес посилення соціальної напруженості пропонують розглядати не як наслідок розвитку економічних процесів, а як нову форму класової боротьби: «класової боротьби після класової

боротьби, що ведеться згори з позиції сили». Як стверджує Л.Галіно, класова боротьба в сучасних умовах здійснюється передусім за допомогою законів, прийнятих урядами та парламентами, які покликані посилювати позиції панівного класу та протидіяти тому, щоб трудящі і середній клас утверджували свої інтереси. Типовим способом класової боротьби він вважає фіскальну нормативність, яка здійснюється останнім часом в напрямку зниження податків для багатих та перекладанням стягнень на суспільство: «фіскальні переваги напряду призводять до загального погіршення якості життя трудящих класів і середніх класів»[4. с. 26]. Іншими формами класової боротьби є напади на всю сукупність форм соціального захисту, відомих як європейська соціальна модель, атаки на профспілки, вигнання селян із землі через звинувачення їхніх господарств у низькій продуктивності тощо.

Аналіз процесу формування нових підходів для пояснення змін у соціальних структурах постіндустріальних суспільств в останні десятиліття ХХ – початку ХХІ ст. засвідчує повернення традиції формування соціальної теорії на основі виявлення базового класового конфлікту та нерівності. Підтверджується правильність внесеного неомарксистами положення про те, що зміни в структурі виробництва не приводять до автоматичного формування суб'єктності нового типу, про що було заявлено в теоріях постіндустріального суспільства, а передбачають його становлення в процесі активного втручання в ситуацію перерозподілу матеріальних благ, створених на основі використання новітніх технологій. Соціальні теоретики лівого спрямування стверджують, що формування такої суб'єктності буде здійснюватися за класовою моделлю, бо становлення постіндустріального суспільства в найбільш економічно розвинених країнах Заходу в черговий раз відкинуло ідею про можливість ліквідації матеріальної нерівності, а, навпаки, продемонструвало збільшення диспропорції у розподілі доходів як усередині окремих країн, так і в глобальному масштабі.

Література:

1. Джеймисон Ф. Марксизм и интерпретация культуры / Пер. с англ.. Москва, Екатеринбург. Кабинетный ученый, 2014. 414 с.
2. Жвитиашвили А. Нестабильная занятость и социальное неравенство: западный опыт. INTER, 11'2016. С. 16–25.
3. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наемного труда / Пер. с фр. под. общ. ред.. Н.А.Шматко. СПб : Алетейя, 2009. 574 с.
4. Gallino L. La lotta di classe dopo la lotta di classe. Roma-Bari, 2012.
5. Standing G. The Precariat – The New dangerous class. London: Bloomsbury Academic, 2011.